

Interès nacional i límits del nacionalisme

Àngel Pes / Doctor en Ciències Econòmiques

Europa està formada per les nacions que la història europea dels darrers tres segles ha produït, fruit, en bona part, del nacionalisme. És cert que les nacions s'han construït sobre uns fonaments preexistents, com ara una història comuna, una cultura transmesa per mitjà d'una llengua pròpia, o una organització política anterior, articulada al voltant d'una monarquia. Això no obstant convé subratllar que cap d'aquests elements genera una nació, ni tan sols tots ells plegats, sense afegir-hi una ànima, una voluntat comuna, el plebiscit de cada dia que deia Renan. Aquest principi intangible l'ha aportat el nacionalisme el qual, vist des d'avui, ha estat la ideologia més influent a Europa des del començament del segle XIX.

El nacionalisme ha creat l'espai polític europeu, el mosaic de nacions d'Europa, combinant tres dimensions: 1) la identitat nacional, suma d'una narració, que enllaça el present amb el passat, i de l'èmfasi en la diferència respecte a les altres nacions, 2) la transformació de les comunitats de l'antic règim, aristocràtic, en societats modernes fonamentades en el principi de ciutadania i 3) la voluntat política expressada en l'exercici de la sobirania.

Com que les societats europees es reconeixen com a nacions, les iniciatives polítiques que produeixen sempre incorporen el caràcter nacional, que predomina sobre altres característiques d'aparença supranacional. Per exemple, la sintonia que hi ha entre Blair i Aznar d'una banda, i entre Chirac i Schröder de l'altra, es basa en visions compartides dels interessos nacionals respectius, que s'imposen a la proximitat ideològica entre Aznar i Chirac, conservadors, o bé entre Blair i Schröder, socialdemòcrates.

La història europea del segle XX és plena d'exemples semblants, com ara quan, l'any 1914, la segona internacional socialista no va impedir l'esclat de la Primera Guerra Mundial apel·lant als interessos comuns de la classe obrera, perquè la solidaritat dels treballadors va desaparèixer davant la crida a les armes en nom de cadascuna de les nacions bel·ligerants. Aquest fet va demostrar que les opcions polítiques s'han d'entendre sempre en clau nacional, de la societat a la qual pertanyen, fins i tot quan el seu discurs es fonamenta en principis generals, compartits per correligionaris d'altres països.

En el món actual la globalització de les relacions econòmiques i culturals condiona el poder d'actuació de cada país, tot i que les limitacions són més evidents als països menys influents. De fet, els països més poderosos, com ara els Estats Units, la Xina, o fins i tot Rússia, amb les seves decisions configuren el futur del món molt més que els països europeus. Aquesta realitat és un dels motius que impulsen la Unió Europea, UE, ja que la influència en el món d'una Europa unida, multiplicaria la de cada Estat europeu per separat.

La força de la globalització obliga les societats europees a ultrapassar el marc nacional tal com es fa en la construcció de la UE, l'exemple més rellevant d'aquest procés, que avançarà si els Estats que la componen, sobretot els més poderosos, transcendeixen els interessos nacionals tal com s'han concebut fins ara.

L'interès nacional

Cadascuna de les opcions polítiques que hi ha en una societat es distingeix de les altres per la manera com defineix l'interès nacional, motiu pel qual convé insistir que el nacionalisme es diferencia d'altres doctrines polítiques pel contingut que dona a l'interès nacional, no pas per la seva defensa. Aquest és un punt crucial, ja que sovint es justifica el nacionalisme amb l'argument que tots els governs són nacionalistes, perquè tots defensen els interessos propis.

Ara bé, defensar els interessos particulars és un comportament natural, tant en les persones com en qualsevol comunitat, ja sigui una família, una associació de veïns, una ciutat o bé un Estat. Qualsevol agrupació de persones, quan es relaciona amb altres, defensa els seus interessos, cosa que també passa en les relacions entre els Estats, sigui quina sigui la ideologia política dels governs que els representen. Tanmateix d'aquesta conducta general no se'n deriva cap doctrina política particular, cadascuna de les quals es diferencia de les altres per allò que considera l'interès nacional que depèn, en cada pensament polític, dels aspectes que troba més essencials per al futur de la societat que vol representar.

Tots els partits polítics són nacionals, encara que només són nacionalistes els que consideren primordial la identitat. Per al nacionalisme la identitat nacional és la dimensió més important de l'espai polític, i per això, quan arriba al poder, dona prioritat a l'objectiu de preservar-la.

Tanmateix, els reptes principals per a les societats europees actuals deriven de la globalització i de la immigració. Ambdós fenòmens, que tenen capacitat per transformar les societats, obliguen a posar en primer pla la dimensió integradora de l'espai polític, que es basa en l'extensió de la ciutadania i en el respecte als drets humans.

Per tant, el futur de les nacions europees depèn de l'encert amb què s'abordin els dos reptes esmentats. Amb el debat polític les societats defineixen els objectius compartits per la majoria de la població, que després hauran d'inspirar les accions dels governs. Tot el tramat institucional, que tradueix la voluntat política en actes, és indispensable per a la continuïtat de les nacions.

Diversos exemples de la història europea del segle XX demostren la magnitud dels errors comesos per alguns nacionalismes a l'hora d'identificar l'interès nacional. Un dels més dramàtics és la formulació de l'interès d'Alemanya que va fer el partit nazi en termes de «dret natural a l'expansió», derivat de l'autoproclamada superioritat de la raça ària que legitimava la dominació de races «inferiors» com ara l'eslava i els jueus i va conduir el poble alemany, i tot Europa, a la Segona Guerra Mundial. Sens dubte, els nazis estaven convençuts que defensaven l'interès nacional amb la seva política, fins i tot van aconseguir que la majoria d'alemanys ho cregués. No obstant això, a hores

d'ara, tothom sap que els nazis van promoure la tragèdia nacional per al poble alemany.

Un altre exemple l'ofereix la posició del govern nacionalista francès de Clemenceau en les negociacions del Tractat de Versalles, a l'acabament de la primera guerra mundial. L'interès de França, tal com el concebia el seu govern, se centrava en tractar Alemanya amb la màxima duresa. Keynes ha explicat la posició francesa en els termes següents: «La política de França consistia, fins on era possible, en parar el rellotge i desfer tot el progrés que Alemanya havia aconseguit des del 1870. S'havia de reduir la seva població amb la pèrdua de territori i altres mitjans, i sobretot convenia destruir el seu sistema econòmic». I referint-se a Clemenceau afegia: «Aquesta és la política d'un vell, les sensacions i les imatges més vives del qual pertanyen al passat i no pas al futur».1

A hores d'ara coneixem el fracàs de la política acordada al Tractat de Versalles, que, a Alemanya, va ofegar la república de Weimar i va reforçar les tendències més revengistes que finalment, amb Hitler, van dominar el país. La política nacionalista francesa no és la responsable exclusiva del Tractat de Versalles, tot i que en va ser una de les inductores principals, encara que la història ha deixat clar que no responia en absolut a l'interès nacional de França.

Hi ha altres exemples més pròxims. La política nacionalista de Milosevic, ¿coincidia amb l'interès de la nació sèrbia? La política autàrquica del franquisme des del final de la guerra civil fins al 1959, ¿representava els interessos de les nacions d'Espanya? No crec que cap persona sensata respongui les preguntes anteriors afirmativament, malgrat que tant en un cas com en l'altre aquestes polítiques es van justificar en nom de l'interès nacional.

Els casos citats certifiquen que, a Europa, molt sovint les propostes nacionalistes no han portat el benestar a les seves societats, la situació actual de les quals exigeix defensar la convivència d'una pluralitat de nacions en un espai polític comú, tal com passa en la construcció de la UE, o bé en els Estats plurinacionals com l'espanyol. Així mateix, per encarar problemes com ara la conservació del medi, o el manteniment de la pau, interessa més a les nacions la construcció d'un sistema de governament mundial que la imposició de la voluntat nacional.

Assumir que aquests objectius formen part de l'interès nacional implica que la identitat perd la preferència a favor de la integració dels diversos grups socials presents en les societats actuals. Quant a la dimensió política, la construcció d'espais plurinacionals posa l'èmfasi, més que en la diferència, en la col·laboració i el respecte mutu entre nacions, cosa que enllaça perfectament amb l'interès nacional de Catalunya.

L'experiència catalana

De les tres dimensions de l'espai nacional, la identitat, la transformació de la societat i l'exercici de la sobirania, la darrera ha estat la més problemàtica per a la societat catalana, perpètuament ambigua en la seva relació amb el poder. Per un costat, el nacionalisme català ha entès l'Estat espanyol com una estructura jurídicopolítica sobreposada, aliena a Catalunya, contra la què s'ha de lluitar. Per l'altre,

diferents grups socials –industrials, comerciants, sindicats– o ideològics, ja siguin progressistes o conservadors, han procurat obtenir el suport de l'Estat per impulsar els interessos propis.

Les dues opcions, la primera per impotència i la segona per subordinament a Madrid, són igualment estèrils per a exercir la sobirania. Tal com demostra la història del segle XX, l'autogovern ha estat l'instrument amb què la societat catalana ha desenvolupat la dimensió política, centrada en la defensa de la Generalitat –l'expressió més pregonada de l'interès nacional– gràcies a la qual Catalunya compta amb una administració pública pròpia que alhora forma part de l'administració pública de l'Estat espanyol.

Amb el resultat de les eleccions del 16 de novembre de l'any passat, la societat catalana va rebutjar, novament, l'Espanya uniforme i centralitzadora que proposava el govern d'Aznar. L'elecció a favor de l'Espanya plurinacional, majoritària a Catalunya, és el nucli del programa del govern de la Generalitat presidit per Pasqual Maragall. Ara bé, per a l'èxit d'aquesta política s'han de complir dues condicions: la unitat dels partits catalans a l'hora de proposar el nou Estatut d'autonomia i l'acord amb el PSOE per impulsar l'Espanya plurinacional.

La novetat que introdueixen el PSC, ER i IC respecte a la política de CiU es resumeix en una paraula: implicació. La voluntat d'involucrar-se en el govern d'Espanya va més enllà d'ocupar uns ministeris, cosa, d'altra banda, convenient. El compromís porta en si l'ànim que els polítics i la societat espanyola assumeixin la pluralitat nacional com a tret constitutiu d'Espanya.

La contribució de Catalunya i d'Andalusia a la victòria de Rodríguez Zapatero en les eleccions del març passat, assenyalen que la lectura de la Constitució espanyola en clau plurinacional es pot compartir per altres comunitats autònomes que han experimentat els avantatges de l'autogovern per reforçar la personalitat pròpia, respectant la condició d'espanyols.

Ara mateix hi ha l'oportunitat d'assolir un compromís històric entre catalanisme i progressisme espanyol, amb l'objectiu de desenvolupar el potencial extraordinari de progrés material i polític que hi ha en l'Espanya plurinacional. Els espanyols ens trobem davant una situació similar a la de fa vint-i-cinc anys, que Catalunya va aprofitar, quan la formació de l'Estat de les autonomies va obrir una etapa de prosperitat i de convivència democràtica inèdita a la història d'Espanya. Igual com aleshores, l'interès nacional de Catalunya consisteix en col·laborar amb aquells que, arreu d'Espanya, entenen que el futur més favorable per a l'Estat espanyol exigeix integrar la pluralitat nacional en un projecte polític compartit.

1 John Maynard Keynes. Las consecuencias económicas de la paz. Crítica. Barcelona, 1987.